

K TEXTU ELEKTRONICKÝCH VERZÍ KRALICKÉ BIBLE A KE KARAFIÁTOVĚ ÚPRAVĚ TOPONYM Z R. 1887

Robert Dittmann

Kralická bible se řadí ke slavným biblickým překladům do národních jazyků v době humanistické, které zůstaly standardním překladem po dlouhou dobu. K takovým překladům patří u jiných národů Lutherova bible (*Lutherbibel*) nebo Bible krále Jakuba (*King James Version*), které rovněž vycházely v různých reedicích v následujících stoletích a jejichž dostupná elektronická podoba se s původním prvním vydáním neshoduje nebo je vůči němu textově deficitní.

Sám kralický text se vyznačuje nemalou dynamikou, jsou doloženy dokonce i textové proměny uvnitř vydání vyšlého v jednom roce.¹ Dnes hodnotíme kladně snahu Kralických aktualizovat svůj překlad podle nejnovějších soudobých zahraničních edic. Pokralická vydání vzala téměř vždy za základ poslední kralické vydání z r. 1613, ale přihlížela i k jiným kralickým textům, nejčastěji k tzv. „Šestidílce“, a podléhala dalším vlivům.²

Dnešní čtenář má k dispozici velké množství vydání Kralické bible, která nesou podtitul „Podle posledního vydání kralického z roku 1613“. Pro běžného čtenáře je to nejběžněji dostupný tištěný text Kralické bible. Kromě toho jsou však k dispozici elektronické verze Kralické bible, zejména v programech *BibleWorks* a *Theophilos*, programu *Davar*, a dále verze dostupné online. Odkazy na české webové stránky se pak dostávají i na zahraniční servery.

1

Srovnáním s autentickými bratrskými tisky lze snadno zjistit, že to, co se vydává za text Kralické bible z r. 1613, se s tímto vydáním textově neshoduje. Nebezpečí pro badatele je relativně menší, jedná-li se o přepis některého tisku „podle posledního vydání kralického z roku 1613“. Tato vydání označme KP.

Daleko větší nebezpečí je u těch programů nebo online verzí, které mají SZ shodný s vydáním „podle posledního vydání kralického z roku 1613“, ale NZ z jiné verze, konkrétně z jednoho ze tří kutnohorských vydání Šestidílků. Tuto kombinaci označme KRAL. Bohužel je to případ široce užívaného programu *Theophilos* a *BibleWorks*. Omyl vznikl snad tím, že u jedné online verze je dostupná stejná kombinace textů a upozornění, že se jedná v NZ zhruba o text Šestidílků, není příliš důrazné. Sám pracovník serveru Ivan Jurík na náš dotaz odpověděl, že text převzali z internetu a má jít o text z r. 1613.³ O přesný NZ Šestidílků nejde, neboť online verze kopíruje kutnohorské vydání včetně náhrady zastaralých lexémů novými výrazy. U *BibleWorks* vyvstává na rozdíl od *Theophila* ještě nevyznačování dodatků. Je možno také zjistit, které kutnohorské vydání bylo předlohou NZ v KRAL. Vyšla

tam celkem tři vydání, a to v letech 1940, 1942 a 1949.⁴ Už předmluva k 2. vydání avizuje provedení dalších textových změn, jejichž seznam je uveden v souhrnu změn na konci. Tyto změny však KRAL neobsahuje, např. Lk 1,41 K1940, KRAL *jakž uslyšela pozdravení Marie Alžběta* – K1942, K1949 *jakž uslyšela Alžběta pozdravení Marie*; Ř 5,14 K1940, KRAL *figura* – K1942, K1949 *příkladně ukázání*; Zj 19,15 K1940, KRAL *pres* – K1942, K1949 *lis*. NZ v KRAL tedy pochází z prvního kutnohorského vydání 1940.⁵

Přehled několika vybraných serverů s charakteristikou textu:

www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible

Bible kralická Šestidílka NZ = přepis dle K1940 s některými chybami: #Sozipater, 1Kor 1,30 i = vykoupení; ale některé další chyby neobsahuje: 2Kor 1,7,2,5,3,13

Bible kralická z r. 1613 = KP

www.bible.cz/_bible/menu.phtml = KP

Theophilos, BibleWorks, Davar = KRAL

www.scripturetext.com = KRAL

www.bible.cz = KP

Je pochopitelné, že i do elektronické verze se dostaly některé chyby. Například v Ř 16,21 mají *Theophilos*, *BibleWorks* i *Davar* přepis #*Sozipater*.⁶ V 2Kor 2,5 zřejmě vypadlo těmto verzím písmeno a místo znění *než toliko poněkud* (K1940) mají *ne toliko poněkud*. V 2Kor 3,13 mají *zástření*, ale K1940 *zastření*; ovšem *zástření* má i text na adrese http://www.fit.vutbr.cz/~michal/kr/kkwww/kk_show.php?txt=KR&b=46&k=3&v=. V šesti případech (Jr 43,10,50,28,29,51,6,9,12 (1. výskyt)) mají programy *Theophilos* i *Davar* malé písmeno u toponyma *babylon* (třikrát) nebo adjektiva *babylonský* (třikrát) v různých morfologických podobách (*BibleWorks* ovšem mají správně) atd.

2

Řekli jsme, že ani vydání s podtitulem „podle posledního vydání kralického z roku 1613“ se s autentickým vydáním ze 17. st. neshodují.⁷ Neshody se promítají mj. do řady znění toponym. Protože novější literatura vysvětlení neobsahuje (Pečírková, Merell, Jartym) a ani biblisté neumějí s jistotou vysvětlit tento rozdíl, bylo třeba pátrat po původcích této úpravy. Karafiátova revize z r. 1915 přesně navazuje na úpravu toponym provedenou již ve vydáních „podle posledního vydání kralického z roku 1613“ a dotahuje některé její tendence.

Klíč podává zřejmě předmluva ke kutnohorskému vydání r. 1940, kde se píše: „...od roku 1890 [se Kralická bible vydávala] v úpravě textové i jazykové, jak ji provedli Jan Karafiát a Heřman z Tardy.“ V literatuře je však možno najít ještě jedno, poněkud odlišné a zřejmě přesnější svědectví o této úpravě od Konopáska: „Skutečně a trvalé zásluhy si získal Karafiát o Kralickou Bibli jiným způsobem. Vybojoval nám ‚neporušený text kralický‘, neboť jenom jeho přičiněním tiskne pro nás od r. 1887 Biblická společnost Bible ‚podle posledního vydání Kralického z r. 1613‘ (t. j. v ‚kritickém otisku‘ Karafiátově)... Jistě je u nás málo čtenářů Bible, kteří vědí, že i naše dosavadní nerevidované vydání Bible ‚podle posledního vydání Kralického z r. 1613‘ bylo upraveno Karafiátem nejen co do interpunkce a pravopisu, ale místy i co do překladu...“⁸ O jménech oprávců informuje podrobněji Konopásek v jiné studii: „...pánové Millard (Biblické společnosti), z Tardy (církvní rada) a Karafiát... rozhodovali o změnách, které se staly už r. 1887...“⁹ O tomto tzv. kritickém vydání Kralické píše pravděpodobně nejpresněji sám Karafiát: „...byl požádán pisatel této zprávy, aby on tu práci vykonal. A tak k žádosti a na útraty Biblické Společnosti opatřil

on ten text, který máme nyní v rukou, a to tak, že Dr. z Tardy a říditel Edward Millard vše bedlivě přehlíželi.“¹⁰ Nejpodrobněji pak popisuje okolnosti Karafiát ve svých *Pamětech spisovatele Broučků*: „Na Lhotě jsem obstaral *kritické vydání Bible kralické z roku 1613* [...] měníme pouze to, co Kraličti omylem přehlédli, a co by sami s díky opravili, kdybychom je na jejich nedopatření upozornili. Poněvadž pak se nějaké změny *vůbec jen v Novém zákoně obmyslely*, mohli jsme my k tisku Starého zákona i hned přistoupit. *I připadl mně úkol, abych opatřil pro sazeče text, a abych četl korektury* [...] Millard pak a z Tardy mi vše bedlivě přehlíželi [...] I srovnával jsem vydání Biblické Společnosti z r. 1866¹¹ s Kralickým vydáním z r. 1613, a opravoval jsem je *pro sazeče*, načež jsem při první korektuře srovnával práci sazečovu s Kralickým textem [...] Jistou nesnáz jsme měli při *parallelkách* čili citacích [...] I přehlížel je poněkud sám Millard [...] V září roku 1887 rozesílá Millard zprávu po farátech, že Kralický text z r. 1613 již vyšel tiskem.“¹² Rok 1887 a Karafiátova udává i J. L. Hromádka,¹³ Mánek¹⁴ a *Lexikon české literatury* (heslo Karafiát), zatímco Sedláček píše: „Revisi učinil von Tardy a Karafiát [...] R. 1887 vydali opravené vydání, kde psali místo biskup *přední kněz*, starší na místo *kněží*, spížirna [sic!], správně špižirna na místo *pivnice* (Luk. 12²⁴) ...“¹⁵

Zde je tedy přes nemalé diference v jednotlivých svědectvích původ úpravy, kterou obsahují vydání „podle posledního vydání kralického z roku 1613“. Tento text byl pak mnohokrát vydán a zcela převládl nad přetisky exilových vydání, která sice lépe zachovávala – soudě podle souboru asi 100 toponym v rozpětí Joz 15,21–62 – znění většiny toponym, ale pod vlivem dalšího vývoje poměrně výrazněji pozměnila rovněž text.¹⁶ O tom, že bylo někdy poměrně radikálně měněno znění toponym, jsme nenašli nikde ani zmínky. Tyto změny nejsou na rozdíl od lexikálních substitucí zaznamenány ani v poznámkách (např. u upraveného textu v K1945) a dosud jim nebyla věnována pozornost.

3

Soubor, který budeme dále rozebírat, jsme získali excerpací starozákonních toponym, která mají absolutní četnost v hebrejském nebo aramejském originálu pět a méně. Excerpce zahrnovala Kralickou bibli z r. 1613 a Karafiátovu – Tardyho úpravu v KP v programu *Theophilos*. Jsme si ovšem vědomi, že i rozbor dalších hesel by mohl přinést cenná zjištění (viz např. toponyma *Edrei*, *Sýchem*, *Béthel*, *Geba* aj.).

V čem tedy spočívá úprava kralických toponym Karafiátem, jak ji známe z četných vydání „podle posledního vydání kralického z roku 1613“?

3.1 Kvantita a grafika

Humanistická a barokní kvantita a její záznam často kolísaly a rozkolísanost se projevuje například i v biblích Melantrichových.

3.1.1

Karafiátova úprava (KP) vokalickou délku nejčastěji odstraňovala a vykazuje tak **tendenci k vokalické krátkosti**. Několik příkladů, kde má K délku a KP ji redukuje: *Elon Betchanan* – *Elon Betchanan* (K6 *Elon Betchanan*), *Bůzu* – *Buzu*, *Baburým* – *Baburim*, *Bálbasor* – *Balazor*.

Někdy se toto odstraňování délky děje v rámci **harmonizace** znění jednoho hebrejského podkladu. K dalším diskrepancím u vokalické kvantity docházelo při **hebraizaci** znění. Revize délku většinou redukovala, pokud autoři neshledali systémové důvody v souboru biblických proprií k délce, jen v ojedinělých případech rozhodl jazykový vývoj (*Arábský*,

srov. však *Njíl*). Ze sledování vazeb toponym nebo výskytů v rámci jednoho hebrejského podkladu lze ovšem usuzovat na značně pečlivou a důkladnou práci oprávců. Tato domněnka bude dále potvrzena u harmonizací. Úpravu charakterizuje také odstranění periferních střidnic.¹⁷

3.1.2 ÚPRAVY GRAFIKY

Kromě zcela běžných zásad přepisu z humanistické češtiny je třeba upozornit jen na několik oblastí.

- Zvlášť se píše kompozitní toponyma, psaná v K většinou bez mezery (tento způsob psaní byl však častý). Příklady z K: *AbelBetmaacha*, *EbenEzer*, *NebelEškol*, *BetArbel*, *GálEd*, *do EmatSoby*, *AsarGadda*, *ChacarEnón*, *ChacarEnán*. Je dosvědčen i případ, kdy je první část složeniny na konci řádku a druhá na dalším, přičemž je slovo rozděleno jako jiná slova (viz Gn 14,7). V grafice kompozitních toponym neměla úprava jednoznačnou koncepci, totéž ovšem platí už pro K.
- Znělá a neznělá souhláska – úprava směřuje ke znělosti a to většinou ve shodě s výslovností v intervokálníce pozici. *Mesopotamie Syrské* – *Mezopotamie Syrské*, *Gosana* – *Gozana* (M77 *Gozana*, T-J *Gozanem*, KL *Gozam*), *Enasor* – *Enazor*.
- Zjednodušení *-th-* na *-t-* (většinou harmonizace): *Etham* – *Etam*, *Hasesonthamar* – *Hasesontamar*, *Sabatba* – *Sabata*. Oproti melantrišské tradici již Kraličtí v K často zjednodušovali *th* na *t*. Kraličtí zjednodušovali i jiné skupiny, např. *-ph-*.
- Vokálníká délka konkuruje reduplikací krátkého vokálu: *Nálol* (M77 *Nálol*) – *Naalol*, *Naaran* – *Náran* (ČEP *Naarán*, V *Noran*). Tendence směřuje k psaní dlouhého vokálu, pokud nepřeváží harmonizace nebo preferování hebraizované podoby.
- Velká písmena. V humanistických textech, například Melantrichových biblí ještě více než v kralických edicích, jsou i apelativa a některá celá slova (*PÁN*) psána velkými písmeny. Proto jen jeden příklad: *Studnice živého vidoucího mne* – *studnice Živého vidoucího mne*. Omylem je s malým *d-* psáno v K Iz 21,11 *důmy*, zatímco v Joz 15,52 je správně *Důma*. Tendence směřuje k psaní malých písmen i u propriálních jednotek.
- Přepis *-j-*, *-y-* po tvrdých jako *-i-*, *-i-*: *Dýmon*, *Aným*, *Nýl*, *Siným*, *Kýr*, *Tyrás* (KP *Tiras*) atd.
- Disociace toponyma: Joz 18,24 *Cefer Hamona* – *Cefer, Hamona*;
- Kompozita zasluhují zvláštní pozornost. Například u Hellerova hesla 43 má K tři podoby: *Eben Ezer*, *Ebenezer*, *EbenEzer*. KP volí znění *Eben-Ezer*, sjednocuje ovšem už např. K1874 na *Eben Ezer*.

3.2 Harmonizace

Mnoho z předchozích znění bylo vynuceno harmonizacemi, totiž unifikací znění toponyma v jednotlivých výskytech hesla podle většinového nebo méně často i menšinového procenta výskytů, pokud odpovídají tendencím, nebo unifikací vlivem jeho systémových vazeb na další jednotky propriálního parasystému, nejčastěji z oblasti toponym, antroponym a eponym, popřípadě, jak uvidíme, kombinační metodou neutralizující extremity. Úprava vůči exilovým vydáním zde byla dosti pronikavá (např. heslo 1282 PR *Jachanan*, *Jekonam*, *Jeknam* – KP *Jekonam*; heslo 2040 PR *Esem*, *Asem*, *Asom* – KP *Esem*), ale i tak do KP pronikly četné nedůslednosti, z nichž upozorníme na dva typy. Prvním případem je neharmonizované znění toponyma. Například podoby *Dothain* a *Dotain*, *Magdol* a *Magdal*, *Mesal* a *Masal*, *Togorma* (K *Thogorma*) a *Togarma*, *Sabma* a *Sibma* atd. Druhým případem

je nedůsledná dehebraizace – at harmonizací nebo úpravou hapax legomenon – přepisu Kralických u zakončení toponymických feminin na םֶ (prostředníkem Kralickým tu mohly být i latinské edice): K *Aholab*, *Abolibab*, *Amanah*, *Balab* – KP *Abola*, *Aboliba*, *Amana*, *Bála*, ale zůstalo *Chobab*, *Hevilah*, *Moserah* ad.¹⁸ Koncové *-b* pak důsledně zlikvidovala Karafiátova úprava z r. 1915. Rovněž specifická propriální čtení s apelativní sémantikou, odlišné interpretace toponym a další různočtení u jednoho hebrejského podkladu, vše pocházející z T-J, zůstala v KP zachována.¹⁹

Harmonizací byla vymýcena také většina distinktivních různočtení české překladatelské tradice, některá poškozená nebo lokálně omezená znění, jež Kraličtí přebrali zejména z melantrišek. Karafiát zde postupoval několika cestami.

3.2.1 GENERALIZACE JEDNOHO TYPU ZNĚNÍ

Při ní mohou být odstraněny podoby tradiční nebo tradiční podoba může být zevšeobecněna nebo konečně může být zlikvidováno čtení, které neodpovídá ani tradici, ani hebrejštině, ale je specificky kralické.

a) Vymýcení různočtení předchozí překladatelské tradice utvořeného na podkladě vulgátním. To je případ většiny harmonizací. Do kralického textu mezi několik výskytů toponyma transkribovaného z hebrejštiny proniklo někdy znění tradiční, jež bylo v úpravě vymýceno. V hesle 375 bylo většinové *Estemo* generalizováno, vymýceno jedenkrát se vyskytující *Estama* (M77 *Esthama*). V hesle 192 byla generalizována podoba *Achzaf* a vymýceno proniknuvší *Axaf* (M77 *Axaf* (psáno *-ff-*), KL *Axaph*). V hesle 1282, kde má M77 tvary *Jachanam*, *Jekonam*, *Jeknam*, K a K6 *Jachanan*, *Jekonam*, *Jeknam*, má KP pouze tvar *Jekonam*.

b) Vymýcení deformovaného znění předkralické tradice. Podoba *Evila* v 1S 15,7 (M77 *Evila*) byla harmonizována s jinými výskyty a nahrazena transkribovanou podobou *Hevilah*. V hesle 1058 bylo odstraněno *Asemon* z české melantrišské tradice (M77 *Asemon*) a nahrazeno zněním *Esmon* zřejmě podle jiného hesla (*Esmona*), ač i v KP existují toponyma *Asmon*, *Asmona*. Harmonizace mohla být provedena i na základě tradiční podoby z vulgátního textu, např. 1098 K *Jebnebel* (M77, K6 *Jebnebel*, KL *Jebneel*) a *Jebnael* (KL *Jebnael*) – KP *Jebnael* (ČEP *Jabneel*). V hesle 1210 bylo odstraněno melantrišské znění *Jetan* (M77 *Jetan*) a unifikována podoba *Juta* z hebrejštiny. Tvar *Jechtel* (tak i K6; M77 *Jechtel*) v hesle 1284 Joz 15,38 byl odstraněn a unifikována podoba *Jektebel*.

Odstranění typicky českých tradičních znění předkralických už mohla provést exilová vydání. Například v hesle 468 (BHS בֵּית שַׁן; ČEP *Bét-šan*, *běššanský*; J *Bet-Šan*, V *Bethsan*) má K znění *Betsam* a *se zdi Betsamské*, což zjevně pochází z melantrišské tradice (*Bethsam*, *Betsam*), ale už například PR a po ní K1874 mají *Betsan* a *se (PR ze) zdi Betsanské* v souladu s jinými příbuznými hesly (465, 466) nebo důsledkem jiných vlivů. *Betsan* a *Betsanský* má rovněž KP.

c) Vymýcení kralického specifika. Toto specifikum mohlo pocházet z transkripce hebrejského podkladu, ale i odjinud, např. volbou netradičního hláskového složení toponyma pocházejícího z vulgátní tradice nebo Kraličtí důsledněji přejali podobu znění z pravnyma pocházejícího z vulgátní tradice nebo Kraličtí důsledněji přejali podobu znění z pravnyma vulgátního. V hesle 910 bylo odstraněno kralické *Choranaim* a unifikována podoba mene vulgátního. V hesle 967 bylo odstraněno transkribované *Gammon* (BHS גַּמּוֹן) a unifikováno tradiční *Hamon*.

3.2.2 KOMBINACE RŮZNOČTENÍ²⁰

A vytvoření nového znění neutralizujícího extremity. Z podob *Gethéfer* a *Getefer* v K je vytvořeno *Getbefer* v KP. Z podob *Selab*, *Séla* byla vytvořena kombinací podoba *Sela*.

3.3 Hebraizace

Některá toponyma byla nahrazena ekvivalenty transkribovanými z hebrejštiny, např. Sd 7,1 K *studnice Hárád* – KP *studnice Charod* – KL *ad fontem qui vocatur Harad* – BHS עין חרד; v hesle 364 má K podoby *Asena*, *Esna* ve shodě s V (*Asena*, *Esna*) – KP *Asna* – ČEP *Ašna*; v Joz 19,29 mají K, V *Hosa* – KP, ČEP, J *Chosa*.

Existuje však i opačná tendence, a to dehebraizace nebo přímo vulgatzace toponym. Při dehebraizaci se stírají adaptační rysy ukazující na přepis z hebrejštiny, srov. například nedůsledné odstraňování ženského zakončení u toponym (-*ab*). V hesle 35 Nu 33,49 mají K6, K melantrišskou podobu *Abelsittin* (M60/1 *Abelsittin*, NET, M56/7 *Abelsittinn* – PRAŽ *část verše vynechána* – BEN *Belsatim* – S37 *do Belsatých*), KP se ovšem přibližuje vulgární tradici podobou *Abelsetim* (V, M77 *Abelsatim* – J *Abel-Šittim*).²¹

ZÁVĚR

Vydání Kralické bible s podtitulem „Podle posledního vydání kralického z roku 1613“ (KP) vznikla úpravou, za kterou jsou odpovědni zejména Jan Karafiát a Heřman z Tardy. Jejich text se však liší od K nejen v některých lexikálních substitucích, ale také v řadě toponymických znění. Tento text je dostupný v elektronických verzích, často je ovšem nevhodně kombinován s NZ Šestidílkou podle kutnohorského vydání z r. 1940.

Úprava Karafiáta-Tardyho sledovala vedle úpravy grafiky tři hlavní linie: tendenci ke krátkosti, harmonizaci a hebraizaci. Zvláště harmonizace podle systémových vazeb toponymického znění svědčí o dosti pečlivé práci oprávců. Při opravě bylo harmonizací buď odstraněno některé znění a generalizována doložená podoba nebo kombinační metodou vytvořeno nové znění neutralizující extremity. Vymýcená mohla být jednak deformovaná znění české předkralické tradice, doložená zejména v Melantrichových biblích, jednak kralická specifika a jednak toponymická znění utvořená na podkladě vulgárním. Třetí linií byla nesmělá hebraizace znění, např. podoby *Ibleam*, *Jeblam*, *Jebleam* (heslo 1097) v K, jež vykazují přesnou shodu s M77, byly nahrazeny v KP hebraizovanou podobou *Jibleam* (BHS יבלעם – KL *Ieblaam*); při studnici *Hárád* v Sd 7,1 (heslo 1954) bylo nahrazeno zněním při studnici *Charod*. Přitom se ukazuje, že harmonizace zřejmě stála výše než hebraizace, protože transkribované podoby Kralických jsou někdy odstraněny ve prospěch paralelního znění (*Adadrimon* v Za 12,11, *Jekabzeel* v Neh 11,25). Některá starobylá tradiční čtení byla úpravou ponechána (*Fiarot*).

Exilovým edicím a přetiskům Kralické bible nebyla od dob Karafiátových věnována patřičná pozornost textologická, přičemž je zřejmé, že taková pozornost by nám pomohla vytvořit plastičtější obraz textové dynamiky kralického překladu bible v české překladatelské tradici. Z hlediska historického se o kontextové zasazení pokouší nejnověji Nešpor (2005). Například i přetisky v 19. st. se mezi sebou liší ve zněních toponym, ať již nedůsledností nebo záměrně. Podobně bude nutno zkoumat otázku, zda lze rozlišit adaptační tendence v jednotlivých knihách Kralické bible, např. u propriálních složenin. Bude však nutno vycházet z původních kralických tisků, a nikoli pozdějších, upravených vydání.

POZNÁMKY

- 1 Tak např. trojí znění titulního listu Blahoslavova NZ z r. 1564, viz Daňková 1947, s. 86.
- 2 Srov. např. Bohatcová 1994, s. 35, Vraštil 1926, s. 337.
- 3 Soukromá komunikace emailem dne 19. 4. 2006.
- 4 Verner 1987, s. 23–24, zaznamenává pouze dvě vydání (1940, 1949).
- 5 Vydání z r. 1952 a 1953 nebo 1954 mi nebyla k dispozici, takže s nimi nebylo možno provést srovnání. Není ostatně jisté, že vydání z r. 1952 vůbec vyšlo – informace pochází od Mánka 1975, s. 50, který však uvádí roky 1940, 1945 a 1952 zřejmě místo let 1940, 1942 a 1949! Vydání z r. 1953 zmiňuje Mánek 1975, s. 51; Verner 1987, s. 24, ho ovšem klade do r. 1954.
- 6 V K1940 je před slovem kroužek, odkazující na konkordancii.
- 7 Na to jsme upozornili již v článku Dittmann 2005.
- 8 Konopásek 1931, s. 98. Podobné konstatování obsahuje i Souček 1931, s. 263.
- 9 Konopásek 1929, s. 9. Kurzíva Konopáskova.
- 10 Viz Karafiát – Tardy 1912, s. 126. Kurzíva autorů.
- 11 Podle Mánka 1975, s. 49, vyšlo r. 1866 první „česká bible tištěná latinkou ... nákladem A. Reicharda a Biblické britské a zahraniční společnosti, [která] je věrným otiskem Růžičkovy jubilejní bible.“
- 12 Karafiát 1923, s. 183, 189, 190, 191, 192. Kurzíva Karafiátova. Avšak Karafiát u toponym zavádí daleko vyšší stupeň konkordantnosti (viz dále), přičemž nevychází ani z K, ani z vydání Biblické společnosti, neboť např. ještě jejich vydání K1891 má podoby kopírující nekonkordantnost v K.
- 13 Hromádka 1925, s. 84.
- 14 Mánek 1975, s. 50. V textu se však vyskytují chyby, např. kutnohorská vydání jsou datována 1940, 1945 a 1952, druhé vydání Karafiátovy revize až r. 1925 apod.
- 15 Sedláček 1904, s. 129. Kurzíva Sedláčkova.
- 16 Některé úpravy uvádí Karafiát 1878, s. 18–33.
- 17 Jen výjimečně je možno pro tato nečekaná kralická znění najít oporu v dřívějších překladech, např. BEN a KUT, jako je tomu v 1Pa 1,46 K *Avich* – KP *Avith* – PRAŽ *avith* – KUT *a vich* – BEN *Avich* – S37, NET, M56/7, M77 *Avith*.
- 18 Je však zřejmé, že ani Kraličtí zde důslední nebyli. Jindy nedůslednost Kralických přetrvávala např. do K1874 (*Adomim* – *Adommim*), ale byla odstraněna (KP *Adomim*).
- 19 O těchto čteních viz v článku Dittmann 2005.
- 20 Na kombinování jako jeden z postupů Kralických v toponymii jsme upozornili již dříve.
- 21 Pozoruhodná je dynamika v melantrišské tradici, před níž bylo znění verše poškozeno (PRAŽ). Liší se i VUL (*Belsattim*) od KL (*Abelsatim*). Stč. Bible olomoucká (O) má *Beliasatim*. Mohla by zde mít předloha melantrišek podobu hebraizovanou?
- 22 Děkuji doc. Petru Chalupovi, Th.D., za umožnění přístupu k tomuto programu.

SLEDOVANÉ BIBLIE A JEJICH ZKRATKY

- BEN = BIBLIE BENÁTSKÁ = *Bibli, jenž jest Starý a Nový zákon, vnově česky v slavném a znamenitém městě Benátkách...* Benátky 1506. VKOL, sign. II 32058.
- BHS = BIBLIA HEBRAICA STUTTARTENSIS = ELLIGER, K. – KITTEL, R. (vyd.) *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. 4., upr. vyd., Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990. Cit. dle *BibleWorks 5.0.020w*.
- ČEP = ČESKÝ EKUMENICKÝ PŘEKLAD = *Český ekumenický překlad: Písmo svaté Starého i Nového Zákona podle ekumenického vydání z r. 1985*. Cit. dle *Theophilos 3.1.4 a BibleWorks 5.0.020w*.
- J = JERUZALÉMSKÁ BIBLIE = *Jeruzalémská bible* (cit. dle *Theophilos 3.1.4*: betaverze JERUZ).
- JUB = RŮŽIČKOVA JUBILEJNÍ BIBLIE = *Biblia sacra tj. Biblí Svatá, aneb všecka Svatá Písma, Starého i Nového zákona, dle původního vydání Kralického, k tisícileté jubilejní slavnosti...* VKOL, sign. 104.935.

- K = KRALICKÁ BIBLÉ 1613 = *Bibli svatá. To jest kniha, v níž se všechna Písma Starého i Nového zákona obsabují. V nově vytištěná, a vydána.* M.DC.XIII. VKOL, sign. II 32.073.
- K1874 = *Bibli svatá aneb všechna svatá Písma Starého i Nového zákona, se vši pilností opět přeblednutá, ponapravená a v nově vydaná.* Praha: Reichard a Komp., 1874. Knihovna Centra Aletti, sign. 324.
- K1891 = *Bibli Svata, aneb všechna Písma Starého i Nového Zákona.* V Praze: Nákladem biblické společnosti britické a zahraničné, 1891.
- K1940 = *Bibli svatá. Podle původního vydání kralického z roku 1579–1593.* Kutná Hora: Česká biblická práce, 1940.
- K1942 = *Bibli svatá. Podle původního vydání kralického z let 1579–1593.* Kutná Hora: Česká biblická práce, 1942.
- K1945 = *Bibli svatá aneb Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání kralického z roku 1613.* Nový York – Londýn: Rada biblických společností, 1945.
- K1949 = *Bibli svatá. Podle původního vydání kralického z let 1579–1593.* Kutná Hora: Česká biblická práce, 1949. Knihovna Centra Aletti, sign. 324.
- K6 = KRALICKÁ ŠESTIDÍLKA – VKOL, sign. II 32.377.
- KAR = KARAFIÁTOVA [druhá] REVIZE = *Bibli svatá, to jest: Svata Písma Starého i Nového zákona: text kralický z roku 1613 podlé původních textů opravený.* Praha: Britická i zahraničná společnost biblická, 1922. VKOL, sign. 614.694.
- KL = VULGATA CLEMENTINA (cit. dle *Vulsearch 4.1.5*)
- KP = *Kralická bible. Podle posledního vydání kralického z roku 1613.* (ve SZ cit. dle *Theophilos 3.1.4*, neboť tam je verze shodující se až na detaily s těmito vydáními „podle posledního vydání kralického z roku 1613“).
- KRAL = *Kralická bible* (cit. dle *Theophilos 3.1.4*) – v úpravě pocházející zejména od Jana Karafiáta z 80. let 19. st. (text smíšený; SZ = KP, NZ podle K1940).
- KUT = *Bible kutmohorská* (1489). VKOL, sign. II 32.071.
- M56/7 = MELANTRICHOVA BIBLÉ Z ROKU 1556/57 (2. vyd.) = *Bibli Česká.* VKOL, sign. III 32.296.
- M60/1 = MELANTRICHOVA BIBLÉ Z ROKU 1560/61 (3. vyd.). VKOL, sign. III 32.048.
- M77 = MELANTRICHOVA BIBLÉ Z ROKU 1577 (5. vyd.) = *Bibli Česká / to jest / všechna Svata Písma...* VKOL, sign. III 220903.
- NET = BIBLE NETOLICKÉHO (1549). VKOL, sign. III 32.712.
- O = *Bible olomoucká*, cit. dle Kyas (1988).
- PR = BIBLE PREŠPURSKÁ (1787) = *Biblia sacra, To jest Bibli Svata a neb všechna Svata Písma Starého i Nového Zákona...* VKOL, sign. 137000.
- PRAŽ = BIBLE PRAŽSKÁ – VKOL, sign. II 32072.
- S37 = SEVERÝNOVA BIBLÉ (2. vyd.). VKOL, sign. III 32053.
- T-J (3. vyd.) = TREMELLIÚV-JUNIÚV PŘEKLAD = *Testamenti Veteris Biblia sacra, sive Libri canonici...* Hanovic: Typis Wecheliani, apud Claudium Marnium, & hæredes Joannis Aubrii, MDCII. VKOL, sign. 65.
- V = SVATOVÁCLAVSKÁ BIBLÉ = *Prorokové a Knihy Machabejský...* (1712); *Bible Česká, to jest: Svate Pismo, podlé Starožitného...* (1715). 1. vyd. Praha. VKOL, sign. III 32.052 a sign. III 74.373.

LITERATURA

- BibleWorks 5.0.020w.* [CD-ROM] 2001.²²
- Bohatcová, M.: *Exulantská vydání Kralické bible.* In: Pavlincová, H. – Papoušek, D.: *Česká bible v dějinách evropské kultury.* Brno 1994, s. 27–40.

- Daňková, M.: *Práce hodná knihovníka: oddělení starých tisků: Blahoslavitv Nový zákon z r. 1564.* Časopis Českého musea, oddíl duchovnědný, 116, 1947, s. 82–89.
- Dittmann, R.: *Ke vlivu Tremelliouva-juniova latinského překladu na Kralickou bibli (se zřetelem k toponymii).* In: Polách, V. P. (ed.): *Funkce – funkčnost – funkcionalismus.* Olomouc 2007, s. 49–60.
- Hromádka, J. L.: *Jan Karafiát.* Praha 1925.
- Karafiát, J.: *Rozbor kralického Nového Zákona co do řeči i překladu: s hystorií mašeho biblického textu.* Praha 1878.
- Karafiát, J. – Tardy, H. z: *K opravě Bible Kralické.* Českomoravská jednota, 14, 1912, s. 118–127.
- Karafiát, J.: *Paměti spisovatele Broučků: svazek čtvrtý: doba práce: A. Dvacet let na Valašsku.* Praha 1923.
- Konopásek, J.: *Biblické studie.* Praha 1929.
- Konopásek, J.: *Dvě studie o Bibli kralické.* Sborník filologický, 9, 1931, s. 96–133.
- Konopásek, J.: *Řeckolatinská předloha Blahoslavova Nového zákona: prolegomena textové kritiky kralického textu Nového zákona.* Praha 1932.
- Kyas, V.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století: III: Genesis – Esdráš.* Praha 1988.
- Kyas, V.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví.* Na přípravě kap. 34 se podíleli M. Bohatcová, E. Michálek, J. Pečírková a D. Šlosar. Kap. 35 napsal J. Vintr, který také sestavil přílohu 41. Přílohu 40 připravil K. Stejskal, přílohy 37–39 zpracovala, rejstříky sestavila a publikaci k vydání připravila J. Pečírková. Praha 1997.
- Mánek, J.: *Bible v českých zemích.* Praha 1975.
- Nešpor, Z. V.: *Bible českých exulantů a tajných nekatolíků v 18. století.* Religio, 13, 2005, s. 231–258.
- Sedláček, J. V.: *Úvod do knih Starého zákona: část prvá: úvod obecný do sbírky St. zákona.* Praha 1904.
- Souček, J. B.: [recenze čtyř studií] *Časopis Matice moravské*, 55, 1931, s. 262–270. *Theophilos 3.1.4.* Program dostupný volně na internetu. <<http://www.theophilos.sk>>. 1997–2003.
- Verner, F.: *Bibliografie českých překladů celé bible i jejich (sic, jejich) částí.* Praha 1987.
- Vraštil, J.: *České překlady biblické.* In: Podlaha, A.: *Český slovník bohovědný: díl třetí: církevní řády – Ezzo.* Praha 1926, s. 334–341.
- Vulsearch 4.1.5.* Program volně dostupný na internetu <www.vulsearch.sf.net>. 2000–2005.